

MUSANNEF

olarak konulara göre tertip edilen bir lügat kitabıdır. Ebû Bekir Ahmed b. Abdullah b. Mûsâ el-Kindî'nin *el-Muşannef*'i de bir fikh çalışmasıdır.

Abdürrezzâk es-San'ânî'nin *el-Muşannef*'i bu türün en meşhur eseridir (nşr. Habîburrahman el-A'zamî, I-XI, Beyrut 1971-1975, 1403/1983). Kitap, sonunda bulunan Ma'mer b. Râşid'in *el-Câmi*'indeki 1614 hadislerle birlikte 21033 hadis ihtiva etmektedir. Fuat Sezgin (XII [1955], s. 125) Abdürrezzâk'ın, hocası Ma'mer b. Râşid'in eserini tamamlamak üzere *el-Muşannef*'i kaleme aldığı ileri sürmektedir. Ebû Bekir b. Ebû Şeybe'nin tek râvisi Bakî b. Mahled olan *el-Muşannef*'i bu türün en meşhur ikinci eseri sayılır (nşr. Kemâl Yûsuf el-Hût, I-VII, Beyrut 1409/1989). İbn Ebû Şeybe'nin *Kitâbü'l-İmân*, *Kitâbü'l-Edeb*, *Kitâbü't-Târîh*, *Kitâbü'l-Evâ'il*, *Kitâbü'l-Fiten* gibi adlarla neşredilen eserleri *el-Muşannef*'in ilgili kısımlarından ibarettir. Saîd b. Mansûr'un *es-Sünen* diye de anılan *el-Muşannef*'i de yayımlanmıştır (bk. bibl.).

Muhtevası bilinmekle birlikte günümüze ulaşmış ve ulaşılmadığı tesbit edilemeyen musannefler de vardır. Ebû'r-Rebî Süleyman b. Dâvûd el-Ateki ez-Zehrânî'nin *el-Muşannef*'inin fikh konularına göre düzenlendiği; eserde merfû, mevkuf, münkatî' hadislerle, sahâbe ve tâbiîn fetvalarına yer verildiği söylenmektedir. Bakî b. Mahled'in *el-Muşannef fi fetâva's-şahâbeti ve't-tâbi'in ve men dûnehüm* adlı kitabı da böyledir. İbn Hazm'a göre bu eser Ebû Bekir b. Ebû Şeybe, Abdürrezzâk es-San'ânî ve Saîd b. Mansûr'un çalışmalarıdır. Hammâd b. Seleme'nin *el-Muşannef*'i ile Vekî b. Cerrâh'ın aynı adlı eseri de burada anılabilir (Kettânî, s. 35).

Musannef adıyla kaleme alınan eserlerin bir kısmı sünenlerin ve özellikle Ebû Dâvûd'un eserinin muhtevasına uygun biçimde tasnif edilmiştir. İbn Eymen diye bilinen Ebû Abdullah Muhammed b. Abdülmelik el-Endelüsî ile Kâsım b. Asbağ'ın, ayrıca Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd ve Nesâî'nin hadislerini bir araya getiren İbnü's-Seken'in kitapları bu türdendir. İlk musanniflerden oldukları belirtilen Şu'be b. Haccâc, Leys b. Sa'd, İsmâil b. Ayyâş ve Süfyân b. Uyeyne'nin de musannef yazdıkları kaynaklarda belirtilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-Arab, "şn" md.; *Müsned*, II, 211; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, V, 357; İbn Hayr, *Fehrese*, s. 131-133; İbn Hacer, *Hedyü's-sâir* (Hatib), I, 6; Süyûtî, *Tedribü'r-râvi* (nşr. Ab-

dülvehhâb Abdüllatif), Riyad, ts. (Mektebetü'r-Riyâdî'l-hadîse), I, 88-89; *Keşfü'z-zunûn*, I, 11; II, 1711-1712; I. Goldziher, *Muslim Studies* (trc. C. R. Barber - S. M. Stern), London 1971, II, 211, 214-217; Hasan es-Sadr, *Te'sisü's-Şi'a*, Beyrut 1401/1981, s. 280; Kettânî, *er-Risâletü'l-müsettrafe* (Özbek), s. 35-36, ayrıca bk. neşredeninin girişi, s. XI; Ali Yardım, *Hadis*, İzmir 1984, II, 59; Abdullah Aydın, *Hadis İstihlakları Sözlüğü*, İstanbul 1987, s. 114; M. Zubayr Siddîqî, *Hadith Literature*, Cambridge 1992, s. 52-53; Talat Koçyiğit, *Hadis Tarihi*, Ankara 1997, s. 212-213; Ali Akyüz, *Said b. Mansur'un Musannefinin Yeniden İnşası*, İstanbul 1997, s. 59-63; İbrahim Bayraktar, *Hadis Kaynakları Üzerine Araştırmalar*, Erzurum 2001, s. 76-77; İsmail L. Çakan, *Hadis Edebiyatı*, İstanbul 2003, s. 50-53, 70, 75-77; M. Fuat Sezgin, "Hadis Musannefâtının Mebde'i ve Ma'mer b. Râşid'in Câmi'i", *TM*, XII (1955), s. 115-134; Jamila Shaukat, "Classification of Hadith Literature", *IS*, XXIV/3 (1985), s. 357-375; G. H. A. Juynboll, "Musannaf", *EP* (İng.), VII, 662-663.

İBRAHİM HATİBOĞLU

el-MUSANNEF

(المصنف)

Abdürrezzâk es-San'ânî'nin

(ö. 211/826-27)

ilk tasnif edilen

hadis kitaplarından olan eseri.

Ahmed b. Hanbel ve Yahyâ b. Maîn'in Abdürrezzâk'tan hadis öğrenmek için 200 (815-16) yılından önce Yemen'e gitmeleri (Mizzî, XVIII, 58) eserin bu tarihten evvel yazıldığını düşündürmektedir. Harald Motzki'nin eserin 144-153 (761-770) yılları arasında kaleme alındığına dair iddiasını (bk. bibl.) doğrulayacak kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Tam adı *el-Muşannef fi'l-hadis* olan kitap tedvin döneminin bazı özelliklerini taşımaktadır. Başta *Kütüb-i Sitte* ve İslâmî ilimlerin diğer dallarına ait kitaplar olmak üzere hadise dair pek çok eserde *el-Muşannef*'ten iktibas edilen rivayetler mevcuttur. Eserin hadis kitapları arasındaki yeri konusunda İbn Hazm ve Şah Veliyyullah ed-Dihlevî'nin değerlendirmeleri önemlidir (Süyûtî, I, 110-111; *Hüccetü'l-lâhi'l-bâliğa*, I, 247-252). İbn Hazm merfû, mevkuf ve maktû hadisleri birlikte ihtiva eden kitapları ele alırken *el-Muşannef*'i ilk sırada Mâlik'in *el-Muvaftâ*'ından önce zikreder. Dihlevî ise onu üçüncü tabakadan kitaplar arasında sayar. *el-Muşannef*, önemli bir hadis eseri olduğu ve fikh mezheplerinin teşekkülünden önceki çalışmaları ihtiva ettiği halde ilim dünyasında lâyük olduğu ilgiyi görmemiştir. Bu ilgisizliğe Abdürrezzâk'a yöneltilen Şiflik gibi isabetsiz ithamları sebep olduğu anlaşılmaktadır (*DİA*, I, 298-299).

Eser otuz bir bölümden (kitab) meydana gelmektedir. On beşinci bölüm olan "Kitâbü Ehli'l-kitâb" ile son bölüm olan "Kitâbü Ehli'l-kitâbeyn" arasında önemli benzerlikler bulunduğu bunların aynı bölümün farklı rivayetleri olduğu ileri sürülürmüşse de hem muhteva hem rivayet tekniği bakımından farklı olmaları bu iddialara haklılık kazandırmamaktadır. Ayrıca on dördüncü bölüm olarak görülen "Kitâbü'l-Megâzî", İbn Şihâb ez-Zührî'nin *Meğâzî'sinin* Ma'mer b. Râşid tarafından rivayet edilen nüshası olduğu intibahı uyandırmakta, hem tertibi hem rivayet üslubu açısından *el-Muşannef*'in diğer bölümlerine benzemektedir.

el-Muşannef'in birinci baskısına göre (Beyrut 1971-1975) eserde 2133 bab bulunmaktadır. Bablarda hadislerin tertibi konusunda özellikle takip edilen bir metot görülmektedir, merfû, mevkuf ve maktû hadisler her babın başında, ortasında ve sonunda bulunabilmektedir. Zira hadislerin tertibinde kaynağın esas alındığı, bir babın son hadisi hangi şeyhten rivayet edilmişse ardından gelen babın ilk hadisinin de çoğunlukla aynı şeyhten nakle edildiği görülmektedir. Birinci baskısına göre eserde 19.418 hadis yer almakta (Ma'mer b. Râşid'in *el-Câmi*'i ile birlikte 21.033) ve bazı mükerrer rivayetlerle esere dahil edilmemesi gereken kısımlar dikkate alındığında onun on sekiz bin kadar rivayeti ihtiva ettiği anlaşılmaktadır.

el-Muşannef'te dört bin kadarı merfû olmak üzere mevkuf ve maktû hadislerle müsned, mürsel ve münkatî' rivayetler de vardır; eserde münekitlerin mevzû olduğunu ileri sürdüğü hadis çok azdır. Nitekim Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî'nin, isnadında Abdürrezzâk'ın adı geçen mevzû rivayetlere dair tenkitlerini Ebû'l-Hasan İbn Arrâk reddetmiş, söz konusu rivayetlerden *el-Muşannef*'te bulunanlarının birkaçı dışında diğerlerinin mevzû olmadığını göstermiştir. *el-Muşannef*'in muhtevasının büyük bir kısmını (yaklaşık on altı bin hadisi) Abdürrezzâk'ın hadis tahsilinde önemli yeri olan hocası Ma'mer b. Râşid ile diğer üç önemli hocası İbn Cüreyc, Süfyân es-Sevrî ve Süfyân b. Uyeyne'den alınan hadisler oluşturmuştur. Eserde rivayetleri bulunan diğer hocalarının çoğu da güvenilir hadis âlimleridir.

Abdürrezzâk'ın esere aldığı hadisleri kabul şartları hakkında bilgi bulunmamakla birlikte onun daha çok kendileriyle amel edilen ve semâ yoluyla rivayet edilen hadisleri tercih ettiği, çok az sayıda da olsa

münâvele, mükâtebe ve vicâde yoluyla öğrendiği hadisleri eserine aldığı görülmektedir. Rivayet hakkına sahip bulunduğu her hadisi *el-Muşannef*'e almadığını gösteren en açık delil, kendi rivayetiyle zamanımıza ulaşan ve hadisin kitâbeti konusunda tarihî değere sahip olan Hemmâm b. Münebbih'in 138 (139, 136) hadis ihtiva eden *eş-Şahîfe*'sinden yalnızca otuz ikisini bu eserine almasıdır. Kendisinden en çok hadis rivayet ettiği hocası Ma'mer b. Râşid'in *el-Câmi*'indeki hadislerden önemli bir kısmını *el-Muşannef*'e dahil etmemesi de bunu göstermektedir.

Habîburrahman el-A'zamî, *el-Muşannef*'in Murad Molla Kütüphanesi'ndeki nüshasını Millet (Feyzullah Efendi); Zâhiriyye ve Dimaşk İslâm kütüphanelerindeki nüshalarla karşılaştırarak yayımlamıştır (I-XI, Beyrut 1971-1975). Bu baskının X. cildinin 379-468 ve XI. cildin 3-471. sayfaları arasında Ma'mer b. Râşid'in *el-Câmi*'i yer almaktadır. Eser 1983 yılında bazı değişikliklerle ikinci defa basılmıştır. *el-Mektebû'l-İslâmî* tarafından *Fehârisü Musannefi 'Abdirrezzâk ve Kitâbi'l-Câmi'* adlı bir fihristi (Beyrut 1407), Ümmü Abdullah bint Mahrûs el-Asefî tarafından İbn Ebû Şeybe'nin *el-Muşannef*'i ile birlikte bir başka fihristi (I-II, Riyad 1408/1987) neşredilmiştir.

el-Muşannef üzerinde Ziyâeddin el-Makdisî'nin *'Avâlî 'Abdirrezzâk* adlı altı cüzden oluşan bir çalışmasıyla (Kettânî, s. 64) İbn Müferric'in, İshak b. İbrâhim ed-Deberî'nin Abdürrezzâk'tan yaptığı rivayetlerde bulunan tashif ve tahrifleri göstermek amacıyla kaleme aldığı *Kitâbü İslâhi'l-hurûf* adlı eseri bulunmaktadır (İbn Hayr, s. 131). Mirza Tokpınar, Abdürrezzâk es-San'ânî ve *el-Musannef*'i üzerine bir doktora çalışması (bk. bibl.), Ahmed Keleş, *Abdürrezzâk*'in *Musannef*'indeki *Sahâbe ve Tâbiin Fetvaları Işığında Sünnetin Teşrii Değeri* adlı bir yüksek lisans tezi (1991, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Yûsuf Muhammed Siddîk da *Zevâ'idü Musannefi 'Abdirrezzâk 'ale'l-Kütübîs-Sitte* adıyla bir doktora tezi hazırlamıştır (1401, Câmîatü'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye ye külliyyetü usûli'd-dîn).

BİBLİYOGRAFYA :

Abdürrezzâk es-San'ânî, *el-Muşannef* (nşr. Habîburrahman el-A'zamî), Beyrut 1390-92/1970-72; Buhârî, *et-Târihu'l-kebir*, VI, 130; Râmhürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsil* (nşr. M. Accâc el-Hatîb), Beyrut 1404/1984, s. 611-613; İbn Hayr, *Fehrese*, s. 127-131; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XVIII, 52-62; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, IX, 563-580; a.m.f., *Mizânü'l-İtidâl* (nşr. Ali Muhammed el-

Bicâvî), Kahire 1382/1963, II, 609-614; Zeynüddin el-İrâkî, *el-Beyân ve't-tauzih li-men uhrice le-hû fi's-şahîh ve müsse bi-ğarbin mine't-tecrih* (nşr. Kemâl Yûsuf el-Hût), Beyrut 1990, s. 137-138; Süyûtî, *Tedribü'r-râvî* (nşr. Abdülvehhâb Abdüllatîf), Beyrut 1399/1979, I, 110-111; Şah Veliyyullah ed-Dihlevî, *Hüccetüllâhi'l-bâliğa* (nşr. M. Sâlim Hâşim), Beyrut 1995, I, 247-252; Abdülazîz ed-Dihlevî, *Bustânü'l-muhaddisîn* (trc. Ali Osman Koçkuzu), Ankara 1986, s. 97-98; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe*, s. 41-42, 64; Brockmann, *GAL Suppl.*, I, 333; Sezgin, *GAS*, I, 99; Mustafa Fayda, "Siyer Sahasındaki İlk Telif Çalışmaları", *Uluslararası Birinci İslâm Araştırmaları Sempozyumu*, İzmir 1985, s. 357-366; İsmail L. Çakan, *Hadis Edebiyatı*, İstanbul 1989, s. 48-50; Talat Koçyigit, *Hadis Tarihi*, Ankara 1997, s. 250-251; Ali Yardım, *Hadis II*, İstanbul 1997, s. 43-67; Mirza Tokpınar, *Abdürrezzâk b. Hemmam ve Musannaftı* (doktora tezi, 1998), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; H. Motzki, "The Musannaf of Abd al-Razzâk al-San'ânî as a Source of Authentic Ahadith of the First Century A.H.", *JNES*, L (1991), s. 1-21; a.m.f., "The Author and His Work in the Islamic Literature of the First Centuries: The Case of 'Abd al-Razzâq's Musannaf", *Jerusalem Studies in Arabic and Islam*, XXVIII, Jerusalem 2003, s. 171-201; U. Suharto, "The Şahîfah of Hammam b. Munabbih and its Contents in the Musannaf of 'Abd al-Razzâq (d. 211/827): A Preliminary Note on Motzki's Origins", *al-Shajarah*, VII/2, Kuala Lumpur 2002, s. 153-179; Ali Ak-yüz, "Abdürrezzâk es-San'ânî", *DİA*, I, 298-299.

MİRZA TOKPINAR

el-MUSANNEF

(المصنف)

Ebû Bekir b. Ebû Şeybe'nin

(ö. 235/849)

ilk tasnif edilen

hadis kitaplarından olan eseri.

Kaynaklarda *es-Sünen fi'l-fıkh*, *es-Sünen fi'l-fıkh ve'l-hadîs* ve *el-Muşannef fi'l-eğâdis ve'l-âşâr* şeklinde geçmektedir. Kâtib Çelebi, müellife nisbet edilen ve günümüze ulaşmayan *el-Müsne'd*'in de bu eser olabileceğini söylemektedir (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1711). Telif tarihi hakkında kesin bilgi bulunmamakla birlikte İbn Ebû Şeybe'nin en önemli hocaları Şerîk b. Abdullah, Abdullah b. Mübârek, Cerîr b. Abdülhamîd, Vekî b. Cerrâh, Süfyân b. Uyeyne ve Yahyâ b. Saîd el-Kattân gibi muhadislerin 200 (815) yılından önce vefat ettiği dikkate alınırsa onun bu tarihlerde artık ilim tahsilini tamamladığını ve *el-Muşannef*'i de bundan sonra yazmaya başladığını söylemek mümkündür.

İbn Ebû Şeybe, eserinde kendisine ulaşan hadisleri ve bunları açıklayan sahâbe sözleriyle tâbiin fetvalarını senedleriyle birlikte derlemiş, daha sonra bunları kitâb ve

bablara göre tasnif etmiştir. Onun mak-sadının fıkıh mezheplerinin henüz teşekkül etmediği bu devrede hadislerde mevcut ahkâmı ortaya çıkarmak ve teşri'e hizmet etmek olduğu anlaşılmaktadır. İbn Kesîr'in benzerini kimsenin yazmadığı bir kitap diye övdüğü *el-Muşannef*, *Kütüb-i Sitte*'den önceki dönemde telif edilmiş eserler arasında önemli bir yere sahiptir. İbn Hazm, sahih hadis içeren kaynakları sınıflandırırken onu dördüncü tabakada yer alan eserler, Şah Veliyyullah ed-Dihlevî de dörtlü tasnifinde üçüncü tabaka eserleri arasında zikretmiştir.

el-Muşannef, fıkıh kitaplarındaki tertibe göre "Kitâbü't-Ṭahârât" ile başlayıp "Kitâbü'l-Ezân ve'l-işkâm, Kitâbü's-Şalavât, Kitâbü'z-Zekât" şeklinde sıralanmaktadır. Bu tertibiyle sünen kitaplarına benzeyen eser özellikle son kısımlarında yer alan "Kitâbü't-Târîh, Kitâbü'z-Zühd, Kitâbü'l-Evâ'il, Kitâbü'r-Red 'alâ Ebî Hânîfe, Kitâbü'l-Cemel, Kitâbü's-Şıffîn" gibi bölümlerle câmi' türü hadis kitaplarını andır-maktadır. İbn Ebû Şeybe'ye nisbet edilen *Kitâbü'l-İmân* ve *Kitâbü'l-Edeb* gibi müstakil eserlerin, *el-Muşannef*'teki aynı adı taşıyan bölümlerden seçmeler olduğu veya bazı tertip farklarıyla bu bölümlerin ayrı rivayetinden meydana geldiği tesbit edilmiştir. Yine müellife ait *Kitâbü't-Târîh*'in eserin tarih ve megâzî bölümlerinin ayrı bir rivayeti olduğu belirtilmiştir. Bu durum, İbn Ebû Şeybe'nin ayrı birer eseri olarak zikredilen ve günümüze ulaşmayan *Kitâbü'l-Evâ'il*, *Kitâbü'r-Red 'alâ Ebî Hânîfe*, *Kitâbü'l-Fiten*, *Kitâbü'l-Cemel*, *Kitâbü's-Şıffîn* adlı eserlerinin de *el-Muşannef*'teki aynı bölümlerin ayrı istinsahı veya rivayeti olabileceği sonucuna götürmektedir.

Eserin kaç bölümden meydana geldiği hususu ihtilâfıdır. Bazı baskılarda "kitâb" diye gösterilen kısımların bir başka baskıda bab şeklinde geçmesi, ayrıca bölümlerin sıralanışında nüshalar arasında farklılık bulunması ihtilâfa sebep olmakta, eserin Saîd el-Lehhâm tarafından hazırlanan en yeni neşrinde kırk bir kitâb, 5434 bab bulunmaktadır. Rivayetlerin dizilişinde belli bir metot gözetilmemiş, merfû, mekuf ve maktû hadislere yerine göre babların başında, ortasında ve sonunda yer verilmiş, zaman zaman mürsel, münkatî ve mu'dal rivayetler de alınmış, ancak eserde mevzû rivayet bulunduğu dair kaynaklarda herhangi bir iddiaya rastlanmamıştır.

el-Muşannef'te yaklaşık 38.000 rivayet mevcut olup Kemâl Yûsuf el-Hût neşrin-